

Att tala kärlekens språk

Få saker förvirrar oss som kärlek. När Alkibiades i Platons *Gästabud* i slutet av dialogen kommer in och hävdar att han ska berätta sanningen om kärleken, ger han oss en bild av hur omtumlande, omvälvande mötet med kärlek kan vara, i hans fall mötet med Sokrates. Alkibiades tumultartade berättelse om sitt förhållande till den stora filosofen ger uttryck för det brinnande begär som många gånger karakteriserar erotisk kärlek, och vittnar också om den kaotiska upplevelsen av att inte riktigt veta vad man ska göra med sina lika många gånger konfliktartade känslor.¹

Den som någon gång drabbats av en passionerad förälskelse vet precis hur vanvettig den kan förefalla. Den är långt bortom all rim och reson, sanslös och osansad på en och samma gång. Kanske är det också därför som filosofer länge varit ovilliga att på allvar diskutera kärlek, även om kärlekens filosofi för tillfället är en inriktning på uppgång? För strävar inte filosofin framför allt efter att vara förnuftig, vettig, rimlig, sansad och resonlig? Filosofen, som en karaktärstyp, vill inte grunda sina avgöranden på en känsla och fatta livsavgörande beslut utifrån en människorelation. Filosofen, kan man tänka sig, vill genomskåda illusioner och fantasier och enbart utgå från det som är verkligt. Kanske är det därför som filosofer, åtminstone inom den analytiska filosofin, inte varit speciellt framgångsrika i att på riktigt tala till oss om kärlek? I alla fall är det lätt att se deras försök att passa in kärleken i deras krav på rationalitet som ett sätt att försöka stävja och tämja kärleken, snarare än att diskutera den på dess egna villkor.

Det här påstår i alla fall Martha Nussbaum i sin diskussion av Alkibiades tal i *The Fragility of Goodness* (1986). Hon ser talet som en uppgörelse med den sokratiska/diotimska bilden av kärleken som ett betraktande av det goda och det sannas form som Sokrates presenterat under gästabudets gång. Alkibiades tal blir för henne ett vittnesmål om vikten av bilder och litteratur i vår förståelse av vad det innebär att en annan människa är en unik individ. Den för fram den sinnliga och personliga kännedom om den andra som vi enbart kan få genom personlig kärlek. Sokrates och Platon föreslår att det är kontemplerationen av det goda och sanna som är den högsta formen av kärlek. Nussbaum, för sin del, menar att detta inte hjälper oss att förstå den personliga kärleken eftersom den platonska synen för henne framstår som alltför intellektuell. Längtan efter eviga idéer och sanningar förefaller Nussbaum snarast som en flykt från det konkreta sinnliga och kroppsliga liv som är så centralt för vårt erotiska begär.

Jag återkommer till Alkibiades och Nussbaum på slutet för att se vad det innebär att tala om ”sanningen

om kärleken” i det här fallet. Först vill jag ändå ta upp en annorlunda form av förvirring om kärlek, som lätt uppstår då filosofer närmar sig kärleken genom att försöka etablera rationella principer för den. Jag följer här upp en av huvudtankarna i min doktorsavhandling, *What We Talk About when We Talk About Love* (2008). Där föreslår jag att flera filosofiska förvirringar om kärlek uppstår för att vi inte tillräckligt klargjort för oss hur vi talar ”kärlekens språk”. Det här sker till exempel när vi som filosofer närmar oss kärleken med hjälp av begrepp och termer som slår oss som centrala, eller som förefallit fruktbara i andra sammanhang, men som ändå kommer till korta då målet är att göra rättvisa åt den plats kärleken har i våra liv.

Rhees om kärlekens språk

Uttrycket ”kärlekens språk” lånar jag från filosofen Rush Rhees, elev till den mycket mer kände Ludwig Wittgenstein. Rhees föreslår, i ett publicerat brev till Peter Winch, att kärlekens språk, liksom religionens, är konstitutivt för att förstå frågor om vad kärleken, eller religionen är.² Denna betoning av språket som centralt för att förstå vad kärlek är drar hos Rhees åt olika håll. Till att börja med poängterar han att det enbart är för att vi är språkliga varelser som kan uttrycka ideal och längtan, göra bedömningar, jämförelser och planer, samt ha en uppfattning om vad livet är värt för oss, som vi kan tala om att människor älskar i den mening vi gör.³ Det här är inte enbart kännetecknande för kärlek och religion, utan kunde lika gärna vara en poäng om vilken roll språket har inom olika vetenskapliga praktiker. Han fortsätter sedan med att tala om kärlekens språk som något mer specifikt som ger kärleken dess egna karaktär. Att älska består inte enbart i att tala kärlekens språk, säger han, men att förstå *vad* kärleken är kan inte avskiljas från att förstå det språk i vilket kärleken uttrycks.⁴

Här öppnar Rhees diskussion om ’kärlekens språk’ å ena sidan upp för vad man i wittgensteinsk anda kunde kalla ’kärlekens grammatik’, det vill säga en undersökning av vad det innebär att i olika situationer säga

”jag älskar dig” eller fråga om din kärlek är tillräckligt djup, eller om kärleken någonsin kan ta slut. Vi kan för att klargöra denna grammatik ställa oss frågor om hur tal om ’kärlek’ skiljer sig från till exempel tal om ’smärta’ eller fråga hur olika samtal om kärlek hänger samman med de olika former glädje, lycka, sorg och vrede kan anta i våra liv?⁵ Å andra sidan begränsar sig inte ett uppmärksammande av kärlekens språk till situationer där vi uttryckligen använder ordet kärlek, utan också till de olika samtal som vi för och inte för i kärlek. Då Romeo jämför Julia med en sommardag, talar han på så vis kärlekens språk. När vi hör uppmaningar om att inte ge upp, eller att vi är värdefulla precis som vi är, i sånger och i samtal med vänner, hör vi likaså kärlekens språk talas.

Att reflektera över kärlekens språk handlar sålunda också om att uppmärksamma vilka sätt att tala som inställer sig som naturliga i ljuset av vår kärlek, och vilka sorts samtal som inte förs i detta ljus. Vi kan till exempel tänka på att vi inte alls behöver känna oss skamsna inför att dela våra innersta tankar med och yppa våra svagheter för den vi älskar, och att vi också spontant vill dela våra glädjeämnen med den vi älskar, dela vår vardag och så vidare. Den skillnad som kärleken, och därmed kärlekens språk, gör i vårt liv, kommer således till uttryck i det sätt på vilket en älskande, som Rhees säger, tänker på den han eller hon älskar, och hur han eller hon tänker på världen och sitt eget liv⁶. Jag bryr mig kanske mer om att vårda min egen hälsa, rör mig försiktigare i trafiken eller undviker att utsätta mig för onödiga riskar, för att jag vill kunna finnas kvar och dela mitt liv med dem jag älskar.

Language is the way it is used and the role it plays

’Kärlekens språk’ anger på så vis inget klart uttecknat område i vårt liv som språkande varelser. Att hänvisa till vad vi talar om när vi tala om kärlek, som rubriken på min avhandling anger med referens till Raymond Carvers novellsamling med samma namn, är snarare en påminnelse om hur nära förbundna våra olika sätt att tala om kärlek, och samtala kärleksfullt med varandra, är med vad vi förstår som kärlek.

”[T]he language is not the words on paper nor even the reciting of them, the language is the way it is used and the role it plays, the language is all it means to him in using it and to her in listening.”⁷

Det är en viktig påminnelse såtillvida att dessa samtalsätt inte alltid har en levande roll i vårt tänkande när vi börjar filosofera kring kärlek. Det här för oss tillbaka till den förvirring jag vill spåra i många filosofiska försök att tala om kärlek.

Tänk på frågan ”Vad är kärlek?” När vi ställs inför den är den första reaktionen vanligen att söka ett visst sorts svar på frågan. Vi tänker kanske att svaret står att finna i ett inre tillstånd eller en process, må den sedan

vara fysiologisk, psykologisk och så vidare. Likaså är benägenheten stor att tänka att det måste finnas *ett* svar på frågan. Ordet måste ha en ”referent” som slår fast att det är meningsfullt att använda det i olika situationer. Då man tänker på kärlek så här så utgår man ifrån att orden ”Jag älskar dig” främst används för att identifiera eller rapportera något som sker i oss. Att då istället uppmärksamma de olika sammanhang inom vilka någon kan yttra orden, kan göra oss mer benägna att ge upp den här bilden. Tänk på hur svårt det kan vara att säga de här orden ibland, hur slutna vi kan vara för den som säger dem, och vilken otrolig lycka som andra gånger är inbegripen i att höra någon yttra just de orden. Tänk också på hur orden vissa gånger tar formen av en bekännelse, andra gånger är som en smekning, ett sätt att be om förlåtelse, eller till och med kan utgöra ett svek mot någon annan. Hur annorlunda är inte det här från tanken att orden bara beskriver ett inre tillstånd?

Istället för att försöka ge kunskapsmässiga svar och definitioner på frågan ”Är det här kärlek?” gör de här påminnelserna om vilken roll frågan kan ha i vårt liv oss uppmärksamma på dess moraliska och existentiella dimensioner. De påminner om att den som ställer frågan inte bara behöver fundera över om hon gör ett misstag, utan än mer ger uttryck för ett tvivel på sin egen eller en annans kärlek. Det kan handla om ett tvivel på sin egen uppriktighet eller förmåga att älska, eller en bristande tillit till den andra och den kärlek han eller hon har att ge. På så vis uppmärksammar de här samtalen oss på vårt ansvar för varandra, vår utsatthet och sårbarhet inför varandra, och vårt grundläggande beroende av andra människor, fast vi ofta kan känna oss lockade att dölja detta beroende och snarare lyfta fram hur oberoende vi är.

’Kärlekens’ roller

Jag har talat om de hänvisningar jag gör till de olika samtal vi för om kärlek som ett slags *påminnelser* om vilka olika roller ord spelar i våra liv. Här kommer min filosofiska skuld till Wittgenstein till känna, eftersom det är han som föreslår att filosofin tjänar till att ge påminnelser i bestämda syften.⁸ Men hur ska vi förstå det här? Är det tillräckligt att redogöra för ett språkbruk för att upplösa förvirringen att kärleken består i något visst eller finns det andra frågor som på viktiga sätt är förbundna med vår förmåga att ta till oss och tala kärlekens språk? Handlar olika förvirringar enbart om att vi riktat vår uppmärksamhet mot fel håll, så att vi bara behöver titta i en annan riktning, det vill säga från det kunskapsmässiga till det existentiella, för att uppnå klarhet? Jag ställer de här frågorna för att det ser ut som om vår lockelse att diskutera kärlek som en kunskapsfråga, också bottenar i en existentiell svårighet att ta itu med frågan om vilken roll kärleken har i vårt eget liv.

Man kunde tänka att den förvirring som jag vill lyfta fram enbart handlar om att uppmärksamma att det filosofiska sättet som man vill använda ord på står i konflikt med allmänt accepterat språkbruk. En sådan kritik

behöver inte heller tas som träffande av många filosofer. Vad de vill göra är kanske just att ge definitioner som lyfter fram andra aspekter än de människor normalt tänker på. De vill, så att säga, gå förbi allt som heter vardaglig förståelse. Det här likställer dock det begreppsliga klargörandet som jag tänker att filosofin kan bidra till med empiriska påståenden om hur människor använder ordet kärlek.

Då jag talar om vikten att undersöka de samtal vi för om kärlek är jag inte ute efter att ge en statistiskt representativ bild av hur människor i allmänhet, eller vissa specifika grupper, kvinnor, män, tonåringar eller åldringar, människor med olika kulturell bakgrund o.s.v. talar om kärlek. En sociolog, folklorist eller lingvist kunde mycket väl ta sig an en sådan undersökning, men min undersökning är inte av det slaget. Jag intresserar mig snarare för vilken *mening* ordet kärlek kan ha i olika situationer, och med mening menar jag hur vi kan använda det. I det avseendet är frågan om representativitet inte relevant. Våra olika sätt att tala om kärlek får inte sin meningsfullhet av hur allmänt omfattade de är. Vi kan vara förvirrade i det vi säger på ett allmänt, socialt plan, så att en allmänt omfattad uppfattning om vad

”Jag intresserar mig för vilken mening ordet kärlek kan ha i olika situationer, och med mening menar jag hur vi kan använda det.”

kärlek är, kan visa sig sakna den mening vi trodde att den hade, eller ha en annan mening än vi tänkte. En person kan också artikulera vad kärlek är på ett för oss nytt sätt, och vi kan tycka att det fångar ett djup i vår förståelse av kärlekens roll i våra liv och till och med inbegripa det här sättet att tala i våra personliga samtal om kärlek, trots att ingen annan säger så. Poesi kan t.ex. vara belysande på det här sättet.

Vidare finns det, också utspridda, sätt att tala om vad kärleken är som bottnar i personliga svårigheter att komma till rätta med kärleken som en meningsfull möjlighet i sitt eget liv. Det är här jag vill återkomma till Alkibiades och den sanning som han, och Nussbaum med honom, vill säga att han avslöjar om kärleken. Nussbaums strävan att visa hur kärleken uppmärksammar en särskild individ på ett sätt som inte kan uttömmas intellektuellt är lovvärt. Till exempel verkar det problematiskt att tänka att vi kan uttömma vad det innebär att ”jag älskar *dig*” genom att ge en lista på de egenskaper du har som skäl för att älska dig, eftersom de matchar mot de behov jag har av en annan i kärlek⁹. Svårigheten med att filosofiskt beskriva kärlek är att få tag i vad det betyder att jag älskar just *dig* och inte en lista egenskaper som ett antal människor kan tänkas tillfredställa.

Att hon vänder sig till Alkibiades för att ge ett exempel på en individs personliga kärlek, leder ändå till att hon tonar ner det sätt som hans tal, och viljan att berätta sanningen om Sokrates, inte bara är ett tal om kärlek, utan också uttryck för hämndbegär, besatthet, habegär och trots. Talet är en bekännelse om hur Sokrates, med sin speciella sorts skönhet och godhet, får Alkibiades att skämmas, genom att rikta hans uppmärksamhet mot moraliska krav som han inser att han inte kan leva upp till. Sokrates visar upp en godhet för honom som han, i sin fåfånga, inte kan ta till sig, för att han upplever att den begränsar honom och hans själviska vilja att framstå som en maktfull person för mycket.

Att Nussbaum oproblematiskt antar att den sanning som Alkibiades menar sig berätta, är sanningen om kärlek, bortser därför från att hans avslöjande vittnar mer om hans egen stolthet än om kärlek. Han vill avslöja Sokrates, men den sanning han förmår se hos Sokrates men kämpar emot avslöjar i sin tur något om honom. Den visar hur oförmögen han är att se och acceptera Sokrates godhet som något gott som han kunde se som avgörande för sitt eget liv. Det här visar också på en brist i den kärlek som han bekänner och den form av självbedrägeri han är ställd inför i önskan att presentera sin brist på kärlek som den riktiga kärleken. Genom att upphöja Alkibiades till en representant för den verkliga personliga kärleken tar Nussbaum del i detta självbedrägeri.

Sanningen om kärlek?

Att reflektera kring den *mening* det har att i olika sammanhang tala om kärlek kan på så vis inte helt särskiljas från att förhålla oss till *sanningen* i de sanningsanspråk som olika talare gör på att berätta vad kärlek

är. Snarare är vi själva satta att fundera över vilka slags perspektiv som försöker ta på sig definitionsrätten av vad kärlek är. Beskriver den andra kärlekens språk ur ett kärlekens perspektiv, eller visar hans eller hennes tvivel på till exempel kärlekens ovillkorlighet på en besvikelse på andra? Är försöken att bortförklara kärleken som en illusion uttryck för en cynism eller är olika former av romantiska drömmar om kärlekens kraft att förändra ett uttryck för en oförmåga att komma till rätta med sina egna tillkortakommanden? Var står jag, som filosof, och som människa som också konfronteras med möjligheten och kravet på att älska andra, i relation till den sanning som andra försöker uttrycka?

Jag vill avsluta med att påpeka att den sanningsfråga som uppmärksammas här inte i första hand är en fråga om *vad* som är sant, utan snarare om hur jag kan framleva mina ord, min tro på kärlek, som sanna? Tror jag att det jag säger är sant, på så sätt att jag vågar tro på kärleken som en verklig möjlighet i mitt liv, och därigenom vågar älska? Lever jag för att göra orden sanna? Sanningsfrågan får på så vis sin mening ur en existentiell och moralisk kontext där jag själv konfronteras med mitt ansvar för andra och den betydelse jag är beredd att ge dem i mitt liv. I den mening som kärlekens filosofi ställer oss inför uppgiften att reflektera över våra samtal om kärlek, är det en uppmaning att reflektera över oss själva. Vi står inte enbart inför frågan om vad någon, eller folk i allmänhet, ser som meningsfulla sätt att tala om kärlek. Vi måste själva, i första person singularis, ta ställning till vilken mening vi förmår bära upp i våra egna kärleks- och vänskapsrelationer.

Noter

- 1 Platon 2000, 215a–218d.
- 2 Rhees 1969, 121.
- 3 Ibid., 121–122.
- 4 Ibid., 123–124.
- 5 Jfr Wittgenstein 1967, § 504.
- 6 Rhees 1969, 124.
- 7 Ibid., 125.
- 8 Wittgenstein 1992, § 127.
- 9 Jfr Taylor 1979.

Litteratur

- Carver, Raymond, *Vad vi pratar om när vi pratar om kärlek* (What We Talk About when We Talk About Love, 1981). Övers. Kerstin Gustafsson. AWE/Gerber, Stockholm 1985.
- Kronqvist, Camilla, *What We Talk About when We Talk About Love*. Åbo Akademi, Åbo 2008.
- Nussbaum, Martha C, The Speech of Alcibiades. A Reading of the Symposium. *The Fragility of Goodness*. Cambridge University Press, Cambridge 1986, 165–199.
- Platon, *Gästbudet*. I *Skrifter*. Bok 1. Övers. Jan Stolpe. Atlantis, Stockholm 2000.
- Rhees, Rush, *Without Answers*. Routledge & Kegan Paul, London 1969.
- Taylor, Gabriele, Love. I *Philosophy as It Is*. Red. Ted Hondrich & Myles Burnyeat. Penguin, Harmondsworth 1979, 165–182.
- Wittgenstein, Ludwig, *Filosofiska Undersökningar* (Philosophische Untersuchungen, 1953). Övers. Anders Wedberg. Thales, Stockholm 1992.
- Wittgenstein, Ludwig, *Zettel*. University of California Press, Berkeley 1967.